

часи, коли то актори були відразу авторами й театральними техніками та ще й навчали публіку, як глядіти на штуку (нині в тому ділі виручує їх критик та рецензент). Скільки то заходів треба було, заки уряд дозволив грати в Києві та по иньших містах України (зразу грали в Москві та Петербурзі, взагалі за гряницями України), скільки часу минуло, заки виклопотано дозвіл, давати самі про себе українські штуки (зразу грали тільки поруч російських), взагалі — скільки енергії пішло на оборону того самотнього українського приюту перед усілякими ворожими нападами — сього ми нині не годні як слід оцінити. Те, що читаємо у споминах Кропивницького та Садовського (друкував їх «Літ. Наук. Вістник» і «Нова Громада») — се тільки якась маленька частина тої цікавої книги з історії українського театру.

Та одно ми можемо знати, а то, що в таких тяжких умовах розвій драматичної літератури був також нелегкий. Передівсім автора путали всякі особливі закони: він не міг писати творів із життя інтелігенції, не міг виводити на сцену ані священиків, ані урядовців, мусів дуже обережно доторкатися найзвичайніщих суспільних питань, щоб не задерти цензури, йому не вільно було перекладати з чужих літератур, не вільно було